

Revolucions al desenvolupament dels estudis sobre traducció arreu (àdhuc a Catalunya)

Francesc Parcerisas

Universitat Autònoma de Barcelona
Facultat de Traducció i d'Interpretació
Edifici K. 08193 Bellaterra
Francesc.Parcerisas@uab.cat

Resum

L'aparició i desenvolupament dels estudis sobre traducció ha de ser posada en el seu context. Els centres universitaris des d'on s'han promogut els estudis traductològics, l'aparició d'associacions, de bases de dades, d'editorials especialitzades, etc., està estretament relacionada amb enfocaments locals (països amb situacions de diglòsia marcada, nous països sense tradició immediata) o amb interessos de més àmplia connotació (històrica, política, etc.). L'article es refereix a alguns d'aquests elements més destacats.

Paraules clau: estudis sobre traducció, context dels estudis traductològics, traducció a Catalunya.

Abstract

The fairly recent development of translation studies needs to be seen in its proper context. The development of translation studies at universities, the setting up of translators associations, data bases, or specialized publishing are closely linked to local situations (countries with strong diglossia, new countries without a recent tradition) or to interests of a much more wider spectrum (political or historical interests, for instance). The article briefly lists some of these most remarkable elements.

Key words: translation studies, context of translation studies, translation in Catalonia.

Els estudis sobre traducció havien estat, des del punt de vista històric, una parcel·la molt petita dels estudis lingüístics i/o literaris. L'existència de «centres de traducció» va formar-se i créixer molt sovint a l'empara de necessitats polític-socials de tota mena, en què la comunicació i el domini dels continguts esdevenia una necessitat vital de supervivència i de control. N'és una bella mostra històrica, la mal anomenada Escola de Traductors de Toledo, o, ja als temps moderns, els serveis d'Interpretació del Tribunal de Nuremberg, l'escola de traducció de Ginebra lligada en els seus orígens (1941) a les Nacions Unides, l'*Index Translationum* de la UNESCO, el Monterey Institute of International Studies connectat amb el Departament d'Estat nord-americà en plena guerra freda, o els serveis lingüístics de la UE (amb el seu creixement exponencial —tan discutit i discutible— a mesu-

ra que els nous estats s'hi han integrat, però sens dubte un dels centres de major producció quantitativa de traduccions al llarg de tota la història).

Potser paga la pena de fer uns petits apunts, a tall d'exemple, sobre algunes d'aquestes institucions i organismes.

El principal judici de Nuremberg, acabada la Segona Guerra Mundial, es va desenvolupar entre 1945 i 1946. La importància política i ideològica d'allò que el judici va representar queda fora de dubte, però no sol explicar-se prou sovint que tot l'aparell judicial va poder funcionar perquè, per primer cop, es va aplicar un sistema —encara força incipient— d'interpretació simultània al francès, rus, alemany i anglès. És a dir, les llengües dels grans països vencedors i la del gran derrotat. Als textos i estudis que tenim sobre aquesta fita històrica, s'hi sol remarcar la rellevància tecnològica dels equipaments, aleshores sofisticats, que va proporcionar la casa IBM, o diversos episodis involucrats amb la interpretació i amb l'acceptació o refús, per part dels acusats, de les actuacions dels intèrprets.¹ En qualsevol cas és interessant de destacar com la interpretació, que ha estat una de les activitats més antigues i imprescindibles de l'home (en el comerç, en la política, en les relacions de veïnatge...), salta a primer terme a causa d'unes contingències polítiques que magnifiquen tot allò que s'hi relaciona. A partir de Nuremberg, la interpretació s'«especialitza», adquireix visibilitat i es professionalitza. Deu anys més tard, el 1955, apareix als EUA, concretament a Monterey, Califòrnia, el Monterey Institute of International Studies, amb la missió, literalment, «de millorar la comprensió internacional a través de la formació en llengües, comunicació intercultural i l'estudi detallat de les complexes relacions entre les nacions i els pobles». Sota aquesta formulació eufemista, hi ha la primera escola de capacitació lingüística dels serveis secrets, l'exèrcit i altres organismes governamentals americans, en plena escalada de la guerra freda. La publicitat oficial, encara avui, ens diu que: «In its first five decades, the Institute has grown to become a unique and irreplaceable training ground for professionals in specialized fields crucial to the international community. Our graduates go forth to become diplomats, negotiators, business leaders, language teachers, translators and interpreters, and other key players in today's global environment. No other institution of higher learning covers the same ground or turns out a more important cadre of trained professionals».

En un sentit ideològic diferent, l'*Index Translationum*, apareix com a iniciativa de la UNESCO el 1979 per establir una base de dades acumulativa de tots els llibres que es tradueixen dins l'àmbit dels països membres de l'organització. Les referències anteriors al 1979 que havien estat registrades, figuren incloses a les edicions en paper que es van publicar a partir d'aquesta data. Les enormes mancances de l'*Index Translationum* i el batibull de la informació que proporciona, que el fan una eina de referència de vegades poc fiable, no oculta, però, aquesta teòrica finalitat de coordinar la informació bibliogràfica dels estats membres de la

1. GAIBA, Francesca. *The Origins of Simultaneous Interpretation: The Nuremberg Trial* (University of Toronto Press, 1998). Algunes intervencions del jutge respecte a l'actuació dels intèrprets de l'àrab el primer dia del judici de l'11 M a Madrid (febrer 2007) recorden, un cop més, el paper decisiu d'aquests intermediaris.

UNESCO. En aquest cas, però, les bones intencions de l'organisme internacional es veuen desllorigades per la seva dependència dels estats membres, que forneixen l'*Index* d'informació manipulada, ja que li proporcionen dades incompletes, intermitents o, fins i tot, com en el cas del català, esbiaixades políticament («Catalan», «Catalan, Balear», «Catalan, Old», «Catalan, Valencian», categories força sorprenents).

En altres àmbits l'interès per la traducció va créixer com a fòrum associacionista dels practicants de la traducció en general o de diferents especialitats concretes. Crec que aquest interès va lligat a la més gran mobilitat de persones i productes, als intercanvis generalitzats (econòmics i culturals) que es produeixen a Europa i als EUA després de la Segona Guerra Mundial. Aquest desplegament, encara primicer, del que ara anomenem «globalització», va molt lligat a l'aparició de plataformes econòmiques, polítiques, culturals i monetàries d'àmbit mundial, al paper cada cop més rellevant de les Nacions Unides o de la UNESCO i, per descomptat, a l'acostament polític i a les relacions pràctiques entre Europa i els EUA. (S'inicia de manera encara tímida però imparable, la substitució del francès com a llengua franca internacional per l'anglès.) L'aparició de la *Fédération Internationale des Traducteurs* (FIT), fundada a París el 1953 per Pierre-François Caillé, serveix, per exemple, per a reagrupar les associacions de traductors (que avui inclouen una cinquantena de països), i per a posar sota els auspicis de la UNESCO una tasca que vol ser bàsicament professional, aparentment deslligada de les contingències polítiques. Pràcticament al mateix temps, el 1957, apareix l'ESIT, *École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs* (actualment lligada a l'Université Paris III-Sorbonne Nouvelle) que remarca clarament el fet de no ser una escola de llengües i de tenir un ensenyament acadèmic especialitzat en el camp de la traducció. De manera que tenim l'associacionisme professional i la necessitat d'una didàctica traductora molt convenientment agermanats en l'espai i en el temps.

Seria molt interessant poder fer un seguiment dels organismes lligats a la traducció que han servit de plataforma pública per a la seva consolidació professional, difusió, valoració, ensenyament, etc. Es poden adduir els casos d'associacions com *The European Writers Association* (EWC), fundada el 1977 per aixoplugar les diferents associacions d'escriptors dels aleshores estats membres del Mercat comú; l'*American Literary Translators Association* (ALTA), fundada el 1978, per crear «un fòrum d'intercanvi de idees sobre l'art i la tècnica de la traducció literària», amb seu al Centre de Traducció Literària d'Austin, a Dallas (Texas); o el CEATL (Consell Europeu d'Associacions de Traductors Literaris) que, per cert, té una forta representativitat catalana i s'ha reunit a Barcelona més d'una vegada. I també ho seria fer el seguiment de l'aparició de centres per a traductors (les «cases del traductors») com l'*Europäisches Übersetzer-Kollegium Nordrhein-Westfalen* a Straelen fundat el 10 de gener de 1978 a iniciativa d'Elmar Tophoven, traductor a l'alemany de Beckett, nat a Straelen, i de Klaus Birkenhauer, aleshores cap de l'Associació de Traductors literaris alemanys.

En aquesta línia de veure les connexions entre la traducció i les institucions i organismes de tots tipus que la promouen, paga la pena de destacar que el paper més actiu correspon sovint a iniciatives sorgides en contextos socials i històrics

amb una especial sensibilitat pels problemes lingüístics. De vegades perquè es donen situacions de bilingüisme o plurilingüisme, de vegades perquè es tracta d'àmbits idiomàtics restringits més necessitats de la traducció, de vegades perquè se sumen aquestes dues condicions. Que els estudis sobre traducció hagin tingut una florida especial al Canadà, a Amsterdam i Lovaina, a Israel, a Irlanda, a Trieste, a Finlàndia, a Catalunya... és un fet indiscutible, que va estretament lligat a l'experiència lingüística d'aquests països. El cas del Porter Institute for Poetics and Semiotics a Tel Aviv, inaugurat el 1975, i depenent del Departament de Poètica i Literatura Comparada, n'és un cas evident en un país de nova creació amb un allau d'immigrants colossal i un esforç titànic per establir una «llengua nacional» a partir de zero. D'altra banda, les arrels històriques d'Israel són, per força, internacionals i plurilingües. En el cas d'una petita comunitat lingüística com la neerlandesa, port d'entrada a Europa dels interessos comercials i de les inquietuds intel·lectuals, podem suposar que la seva idiosincràcia lingüística marca (tant a nivell acadèmic, com a nivell de capteniment individual) la trajectòria d'un estudiós tan decisiu per als estudis de traducció com James Holmes, el primer llibre teòric del qual és la seva tasca d'editor del volum *The Nature of Translation. Essays on the Theory and Practice of Literary Translation* amb la doble localització editorial: Den Haag/Bratislava, datat el 1970.

Si ens volem, però, centrar en aspectes estrictament catalans, potser podem recordar la famosa reunió de traductors literaris a terres de ponent, la Primera Taula Rodona de Traductors Catalans, celebrada a Raïmat l'1 de maig de 1966, una fita que no va fer estiu però que, en el seu context, ens parla, justament, de la gran represa de les traduccions al català dels anys 60 i del nou interès suscitat per quins havien de ser els models de llengua de les traduccions. Havien de passar els anys —i, a l'entremig, una davallada important en la sortida comercial de les traduccions catalanes— perquè determinats elements aïllats de la «societat civil» fessin passes en algun sentit decisives per a la traducció. Potser valgui la pena de recordar la molt benemèrita llibreria Letteradura, instal·lada en uns baixos del passeig de Gràcia de Barcelona, i dirigida per Pedro Ancochea i Elvira Cobos, que va fer possible el 1981 la traducció, correcció i edició de l'*Ulysses* de Joyce per part de Joaquim Mallafrè, sota la supervisió atenta de Jem Cabanes. Gràcies a l'impuls del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el 1986 es va celebrar a Barcelona el «I Simposi Internacional de Traducció en Llengua Catalana» (Hotel Majestíc, 8, 9 i 10 de maig), on va tenir un paper destacat el professor Peter Newmark. El simposi era una de les primeres grans activitats públiques de l'APTIC/LC (Associació Professional de Traductors, Intèrprets i Correctors en Llengua Catalana), que va infantar, dirigir i rematar el traductor, poeta i activista Lluís Urpinell i Jovani, i de la qual en va ser primer secretari el professor Jaume Medina. L'APTIC/LC comptava amb l'empara del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i de la nounada Institució de les Lletres Catalanes, però va tenir una vida tan atzarosa com breu. Va arribar a publicar un únic número d'una revista, *Torsimany*, que du dipòsit legal de l'any 1989, amb articles de Lluís Urpinell, Jaume Medina, Enric Bou, Carme Junyent, Valentín García Yebra, Lanna Castellano, Ramon Cerdà, Josep Soler i Jorge Vivaldi, Xabier Mendiguren, Teresa Cabré i fins

i tot un poema meu sobre les «dificultats de la traducció». A més hi donava notes breus sobre el simposi suara esmentat, i sobre les «I Jornades de treball entre traductors alemanys i catalans» celebrades el 10 i 11 de novembre de 1986 a Barcelona, sobre l'«Encontro de Traductores Peninsulares en Compostela» (l'1 de novembre de 1986) i sobre les «Jornades sobre Traducció entre les Diferents Llengües de l'Estat Espanyol», celebrades a Madrid el 6 i 7 de maig de 1988.

La desaparició de l'APTIC/LC va representar la creació de la Secció de Traductors a l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana i, amb això, la incorporació dels representants dels traductors com a membres de ple dret a la Junta de govern de la Institució de les Lletres Catalanes. Però també la incorporació dels traductors catalans al Consell Europeu d'Associacions de Traductors Literaris i a d'altres plataformes internacionals, algunes d'elles relacionades, ja, amb l'activitat de les Escoles de Traducció o, uns anys més tard, de les Facultats. Potser un dels punts àlgids d'aquestes participacions va ser la creació, entre els ajuts de la Institució de les Lletres Catalanes, dels ajuts directes als traductors, sense intervenció mitjancera dels editors. Aquests ajuts que jo vaig defensar personalment, van tenir com a finalitat —seguint fins a cert punt el model de «las ayudas a la creación» instaurades pel primer Govern socialista a Madrid—oferir als traductors la possibilitat de treballar amb una beca en una feina de difícil sortida editorial o de poques perspectives d'èxit comercial. Entre les primeres obres que es van beneficiar d'aquests ajuts hi havia la traducció de *Les mil i una nits* de Dolors Cinca, que complia a la perfecció aquesta necessitat d'incorporació al català i de potenciació des de les institucions públiques d'una feina que mai no s'hauria dut a terme si hagués quedat únicament en mans de l'empresa privada.

Una mica després hem d'assenyalar el seguit de números de la revista de l'EUTI, *Cuadernos de Traducción* (12 números entre 1982 i 1992) i les publicacions que hi van anar aparellades (entre les quals un interessantíssim llibret de Peter Russell sobre la traducció a Espanya), que van dirigir amb gran perspicàcia els professors Julio Samsó i Fernando Valls; i, ja el 1992, la instauració per part de les Facultats de Traducció, de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, de la Institució de les Lletres Catalanes i de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú, dels «Seminaris sobre la Traducció a Catalunya», que enguany compliran la seva 15a edició, un rècord no gaire previsible entre les iniciatives d'aquesta mena.

I encara més recentment —tot i que això ja deu pertànyer a la memòria viva de molts lectors— i molt directament relacionat amb l'àmbit acadèmic, destacaria la creació compartida de la «Biblioteca de Traducció i Interpretació» de l'editorial Eumo o la pervivència de la revista QUADERNS. REVISTA DE TRADUCCIÓ de la UAB, dues empreses que no tindrien sentit si no les relacionéssim amb l'àmbit universitari a què van adreçades. En general la globalització ha incidit favorablement en els estudis sobre la traducció, i, des de la perspectiva política, la desaparició del bloc soviètic ha fet que almenys una de les llengües d'ús generalitzades, que era el rus, hagi estat substituïda per altres noves (àrab, xinès, japonès, coreà...). També la generalització de l'ús acadèmic de l'anglès en detriment d'altres llengües ha donat ales a la producció bibliogràfica en aquesta llengua potenciant editorials

especialitzades com St. Jerome, Routledge o John Benjamins, de vegades en indrets que són punts de bona distribució comercial i/o amb professors interessats, encara que no tinguin al darrere una massa crítica d'estudis acadèmics o de facultats universitàries.

És per tot això que crec que, en fer un repàs dels estudis sobre la traducció, de les perspectives acadèmiques de la disciplina, etc., sempre és bo no oblidar el context en què ens movem, i els escenaris d'on venim. A aquesta llista que ara he esbossat, s'hi poden afegir molts altres nuclis i detalls d'interès. La suma de tots és, de fet, allò que explica perquè avui els estudis sobre la traducció han arribat al punt en què ara es troben.